

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2019-36-2

УДК 339.727

Кузнєцова Н.В.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародних фінансів
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
E-mail: nk@spline.net

ВПЛИВ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК КРАЇН, ЩО РОЗВИВАЮТЬСЯ (НА ПРИКЛАДІ БРАЗИЛІЇ)

У статті розкривається роль прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в економічному розвитку країн, що розвиваються, яка проявляється через активізацію процесів капіталоутворення, передачу технологій та наукових знань, підвищення продуктивності праці та соціальних стандартів на внутрішньому ринку країни-реципієнта. За основну мету дослідження автор ставить визначення впливу ПІІ на економічний розвиток Бразилії. Для визначення взаємозв'язку між надходженням іноземних інвестицій та економічним розвитком розглянуто вплив ПІІ за такими напрямками, як: роль ПІІ у формуванні валового національного продукту, вплив ПІІ на економічне зростання в країні, роль ПІІ у формуванні основного капіталу, частка ПІІ в загальних інвестиціях країни; роль ПІІ у формуванні сучасного виробництва та товарообороту країни; роль ПІІ у створенні робочих місць та розвитку людського капіталу; роль ПІІ у розвитку технічного та технологічного прогресу у Бразилії.

Ключові слова: Бразилія, прямі іноземні інвестиції (ПІІ), економічне зростання, транснаціональні компанії (ТНК), вільні економічні зони, політика імпортозаміщення, пільги та вимоги до іноземних інвесторів.

Кузнєцова Н.В. ВЛИЯНИЕ ПРЯМЫХ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ НА ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ РАЗВИВАЮЩИХСЯ СТРАН (НА ПРИМЕРЕ БРАЗИЛИИ)

В статье раскрывается роль прямых иностранных инвестиций (ПИИ) в экономическом развитии развивающихся стран, которая проявляется через активизацию процессов капиталообразования, передачу технологий и научных знаний, повышение производительности труда и социальных стандартов на внутреннем рынке страны-реципиента. Основной целью исследования является определение влияния ПИИ на экономическое развитие Бразилии. Для определения взаимосвязи между притоком иностранных инвестиций и экономическим развитием рассмотрено влияние ПИИ по таким направлениям, как: роль ПИИ в формировании валового национального продукта, влияние ПИИ на экономический рост в стране, роль ПИИ в формировании основного капитала, доля ПИИ в общих инвестициях страны; роль ПИИ в формировании современного производства и товарооборота страны; роль ПИИ в создании рабочих мест и развитии человеческого капитала; роль ПИИ в развитии технического и технологического прогресса в Бразилии.

Ключевые слова: Бразилия, прямые иностранные инвестиции (ПИИ), экономический рост, транснациональные компании (ТНК), свободные экономические зоны, политика импортозамещения, льготы и требования к иностранным инвесторам.

Kuznietsova Nataliia. INFLUENCE OF DIRECT FOREIGN INVESTMENTS ON THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF DEVELOPING COUNTRIES (FROM THE CASE OF BRAZIL)

Foreign direct investments (FDI) play an important role in the economic development of countries due to the intensification of capital formation processes, the transfer of technology and scientific knowledge as well as increasing labor productivity and social standards. The important role of FDI as a catalyst for economic growth is confirmed by the experience of a number of countries that have recently demonstrated the high positive dynamics of their economic indicators and the significant structural transformation of their economies in the modern way. The most striking example is China, India, Brazil, Mexico, Singapore, Taiwan, and South Korea. Studying and using foreign experience on the FDI impact on the development of the economies of recipient countries can be very valuable for Ukraine. The main goal of the author is to determine the impact of FDI on the economic development of Brazil. To establish the relationship between FDI inflows and economic development, the following were determined: a) the role of FDI in the formation of gross national product, the impact of FDI on economic growth in the country; b) the role of FDI in the formation of modern production and trade of the country; c) the role of FDI in job creation and human capital development; d) the role of FDI in the development of technical and technological progress in the country. The analysis of the movement of FDI into Brazil shows the coincidence of the sectoral composition of FDI investment and the country's current export composition. This confirms the conclusion that many decades ago, thanks to FDI, the foundations of Brazil's modern competitive industries were laid, which now form the basis of its exports. Thanks to the policy of the Brazil government, FDI was actively directed (through the system of "incentives to foreign investors in exchange for stringent requirements for them") in the development of the country's manufacturing industry, primarily metalworking, mechanical engineering, and the production of chemical products. As a result, we note that potentially FDI can have a significant positive effect on accelerating economic growth and making a real contribution to the economy of the recipient country. It depends on many factors, including the level of economic development of the country, the ability of TNCs to organize a highly profitable enterprise, investment climate, and the like.

Keywords: Brazil, foreign direct investments (FDI), economic growth, transnational corporation (TNC), free economic zones, import substitution policy, privileges (or requirements) to foreign investors.

Постановка проблеми. Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) займають особливе місце серед форм міжнародного руху капіталу. ПІІ відіграють важливу роль в економічному розвитку країн, що розвиваються, та країн із перехідною економікою через активізацію процесів капіталоутворення, передачу технологій та наукових знань, підвищення продуктивності праці та соціальних стандартів на внутрішньому ринку.

Важлива роль ПІІ як каталізатора економічного зростання підтверджується досвідом низки країн, які останнім часом продемонстрували високу позитивну динаміку своїх економічних показників і значну структурну трансформацію у сучасному руслі своїх економік. Найбільш яскравим прикладом у цьому разі можуть виступати такі країни, як Китай, Індія, Бразилія, Мексика, Сінгапур, Тайвань, Пів-

денна Корея тощо. В окремих регіонах чи країнах позитивні ефекти від залучення іноземного капіталу можуть превалювати над негативними ефектами чи можуть бути меншими і не компенсувати негативні наслідки транснаціоналізації країн. У цілому ж ПІІ сьогодні є ресурсом, який може сприяти підвищенню ефективності функціонування та сучасній зміні структури економік країн – реципієнтів інвестицій, а отже, підвищенню загального рівня життя населення за рахунок вливання додаткового капіталу. Особливо це стосується країн, що розвиваються, та країн із перехідною економікою, які мають дефіцит власних фінансових ресурсів. Підтвердженням цього є тісна кореляція між обсягами ПІІ, залученими багатьма країнами, що розвиваються, та показниками їхнього економічного розвитку. Вивчення та використання іноземного досвіду щодо впливу ПІІ на розвиток економік країн-реципієнтів може бути дуже корисним для України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових роботах українських та іноземних вчених в різні часові періоди проводилися дослідження позитивних та негативних ефектів транснаціоналізації та вплив іноземного капіталу на економіку приймаючої країни. Серед основних напрямів досліджень можна виділити наступні:

- роль ПІІ у формуванні валового національного продукту, вплив ПІІ на економічне зростання в країні вкладання ПІІ (О.І. Рогач, Е. Мансфілд, А. Ромео, М. Хаддад, А. Харрісон, Р. Ліпсі, М. Бломстром, М. Цзеян, Л. Алфаро, К. Аріндам, С. Селін, В. Касуро тощо);

- вплив ПІІ на рівень технологічного та інноваційного розвитку, вплив на розвиток людського капіталу в країні вкладання ПІІ (О.І. Рогач, Р. Фіндлі, С. Радовіц, Е. Боренштейн, Дж. Де Григоріо, Дж.В. Лі, Дж. Раппапорт тощо);

- вплив ПІІ на конкурентоспроможність економіки, на експорт та імпорт країн, що приймають ПІІ (О.І. Рогач, Ф. Баррі, Дж. Бредлі, Х. Сан, К.Х. Занг, С. Сонг, Л. Голдберг, М. Кляйн, М. Кутан, Г. Вукшич, З. Хайлу тощо).

Мета дослідження. За основну мету дослідження автор ставить визначення впливу ПІІ на економічний розвиток країн Латинської Америки, зокрема Бразилії. Для визначення взаємозв'язку між надходженням іноземних інвестицій у Бразилію та економічним розвитком буде розглянуто вплив ПІІ за такими напрямками: а) роль ПІІ у формуванні валового національного продукту та частка ПІІ в загальних інвестиціях країни; б) роль ПІІ у формуванні сучасного виробництва та товарообороту країни; в) роль ПІІ у створенні робочих місць та розвитку людського капіталу; г) роль ПІІ в розвитку технічного та технологічного прогресу в країні.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Бразилія – це восьма за величиною економіка у світі, яка почала поступово відновлюється після рецесії 2014–2016 рр. й надзвичайного спаду за сторіччя у 2015 р., коли падіння ВВП становило майже 27% (табл. 1). П'ятнадцять років до цього країна показувала безперервне економічне зростання від 4,5% до 7,5% на рік (за винятком 2008–2009 рр.). У 2017 р. ВВП Бразилії становив 2 055,92 млрд дол. США, ВВП на душу населення – 9 800 дол. США [11; 15]. Хоча країна і не досягла показників 2012–2013 рр., її економіка занадто велика, щоб її ігнорували іноземні інвестори і ТНК. Відзначається значна активізація діяльності зарубіжних інвесторів у країні після імпічменту президента Ділми Руссефф і початку структурних реформ Мішеля Темера. У цілому сучасна політика бразильського уряду у сфері регулювання інвестиційного середовища може оцінюватися як ліберальна. Сьогодні в Бразилії зареєстровано понад 7 тис ТНК та 15 тис філій. Із 500 крупніших ТНК на ринку Бразилії представлено 400 із них, зокрема Renault, Peugeot, Carrefour, Casino, Mc Donalds, Zara, General Motors, IBM, Volkswagen, Fiat, Toyota, Nestlй, Sony, Siemens, Dell та ін.

Серед країн Латинської Америки Бразилія посідає перше місце за щорічними притоками ПІІ та за загальним обсягом ПІІ. Країна є шостим за величиною одержувачем ПІІ у світі – 70,685 млрд дол. США в 2017 р. (табл. 1). У 2016–2017 рр. на Бразилію припадає майже 47–50% усіх ПІІ, спрямованих у Латинську Америку і Карибський басейн. Хоча слід відзначити, що максимальний притік ПІІ у країну відзначався у 2011 р. – 101,158 млрд дол. США. У 2017 р. загальний обсяг накопичених ПІІ становив 778,5 млрд дол. США [13]. Цей показник майже не змінився за останні п'ять років, незважаючи на великі щорічні надходження ПІІ (у 2012–2013 рр. накопичені ПІІ становили 741–742 млрд дол. США) через політико-економічну кризу в країні і викликаний цим значний щорічний відтік капіталу.

Доцільно розглянути притоки ПІІ в динаміці [11; 13; 14]. Так, 1970-ті роки характеризувалися відносно значним припливом ПІІ в економіку Бразилії. Основні чинники, що визначили збільшення потоків ПІІ, були пов'язані з орієнтацією на економічне зростання і недискримінаційною політикою по відношенню до іноземного капіталу. Протягом 1980-х років потоки капіталу суттєво зменшилися, головним чином, через відсутність довіри у зв'язку з невиконанням зовнішніх зобов'язань, економічною нестабільністю та підвищеною невизначеністю, пов'язаною з антиінфляційними процесами.

Таблиця 1

Бразилія: динаміка ВВП та ПІІ (млрд дол. США)

Рік	ВВП	ПІІ	Рік	ВВП	ПІІ
2000	655,421	32,995	2009	1667,321	31,481
2001	559,373	23,226	2010	2209,243	88,452
2002	507,963	16,587	2011	2616,214	101,158
2003	558,521	10,123	2012	2465,051	86,697
2004	669,316	18,181	2013	2471,722	69,181
2005	891,631	15,461	2014	2456,055	96,895
2006	1108,001	19,388	2015	1801,482	75,075
2007	1397,121	44,579	2016	1798,622	78,928
2008	1696,111	50,716	2017	2055,92	70,685

Джерело: складено автором за даними [11; 14; 15]

У 90-х роках минулого століття (1994–1995 рр.) у Бразилії почався широкий процес економічної лібералізації, який призвів до зняття торгових бар'єрів і захисних заходів, сприяв широкомасштабному відновленню притоку ПІІ, зокрема внаслідок фінансової глобалізації, зростання можливостей для злиттів і поглинань, проведення приватизації низки державних підприємств.

Починаючи з 2001 р. глобальні економічні умови стали погіршуватися, переважно через економічну кризу у США. Ця криза призвела до різкого скорочення інвестиційних потоків по всьому світу. ПІІ в Бразилії безперервно падали – з 32,99 млрд дол. США у 2000 р. до 10,12 млрд дол. США у 2003 р. Починаючи з 2004 р. обсяг ПІІ знову збільшився, досягнувши 44,58 млрд дол. США у 2007 р. і рекордно високого рівня на той період 50,72 млрд дол. США у 2008 р. У результаті світової фінансової кризи, наслідки якої Бразилія повністю відчула у вересні 2008 р., обсяг ПІІ в Бразилії впав до 31,48 млрд дол. США у 2009 р. Проте після світової фінансової кризи 2008 р. приплив чистих грошових потоків до Бразилії зріс. Коли процентні ставки впали до рекордно низьких рівнів у США та в інших розвинених країнах, інвестори почали вливати значні кошти в Бразилію у пошуках більш високої прибутковості. У 2011 р. відзначається рекордний показник притоку ПІІ в Бразилію – 101,16 млрд дол. США. Політична та економічна криза наступних років мала негативні наслідки для інвестиційного іміджу Бразилії. Так, Бразилія впала з четвертого на сьоме місце у світі в списку найбільших імпортерів іноземних інвестицій у 2013 р., а також показала найгірші економічні результати серед країн БРІКС. Проте протягом 2014 р. притік ПІІ зростав (і досяг 96,90 млрд дол. США), оскільки іноземні інвестори, як і раніше, були зацікавлені у виробничому потенціалі Бразилії, особливо в автомобільній промисловості (зокрема, такі автомобільні виробники, як Volkswagen, Toyota, Renault Hyundai).

У 2015–2017 рр. приплив ПІІ у Бразилію знизився (щорічно майже на 20 млрд дол. США) і становив протягом цього періоду в середньому 75 млрд дол. США. Інвестиції Грінфілд також упали до тривожного рівня з моменту свого піку в 2011 р., коли було зафіксовано понад 500 проєктів, до 120 у 2017 р. США були й залишаються найбільшою країною-інвестором

(15–20% за останні п'ять років) порівняно з іншими країнами, що вкладають свої капітали в Бразилію. У цілому основними інвесторами в економіку Бразилії залишаються, як і раніше, розвинуті країни, з такими частками у накопичених ПІІ в Бразилії (на 2017 р.): Нідерланди, Іспанія, Португалія – по 7–8%, Франція та Великобританія – по 6%, Японія – 5% [13].

Як показує проведений аналіз, напрями зовнішньоторговельних зв'язків Бразилії співпадають з основними регіонами надходження в дану країну іноземних інвестицій. Серед основних експортних напрямів Бразилії можна відзначити: Європейський Союз – 22,39% бразильського експорту; США – 21,22%; Азія – 15,68%; Латиноамериканська асоціація інтеграції (ЛІАМ), не враховуючи МЕРКОСУР, – 11,58%; країни МЕРКОСУР – 9,91% [13]. Структура імпорту має подібний вигляд, хоча за останні роки значно збільшилася частка азіатських країн за рахунок зменшення імпорту зі США.

Серед основних показників, які дадуть більш повну уяву про вплив ПІІ та ТНК на стан економіки (розраховано за [11; 13; 14]), такі:

1. Співвідношення притоку ПІІ до ВВП країни: за останні п'ять років даний показник у середньому був на рівні 4%, у 2017 р. – 3,5%.

2. Частка ПІІ у загальних інвестиціях країни тривалий час становила 16–17%, але в 2017 р. піднялася до 22,2% (у 2000 р. взагалі становила 30%).

3. Накопичені ПІІ на душу населення в 2016 р. становили 3 707 дол. США.

4. Коефіцієнт кореляції, розрахований за даними темпів приросту ВВП Бразилії та щорічних темпів зростання ПІІ, відзначається на високому рівні – 0,92 (за максимального значення 1), що свідчить про наявність тісного позитивного зв'язку між зростанням ПІІ та ВВП у даній країні. Притік ПІІ в економіку виступає каталізатором зростання ВВП, і навпаки (рис. 1).

ПІІ мали надзвичайно велике значення для розвитку економіки Бразилії ще починаючи з кінця ХІХ ст., коли почали надходити у великих розмірах англійські інвестиції в залізничний і морський транспорт, фінансові послуги, торгівлю та послуги, безпосередньо пов'язані з експортною діяльністю. Швидкими темпами іноземні інвестиції збільшувалися і в перші десятиліття ХХ ст., особливо в послуги місь-

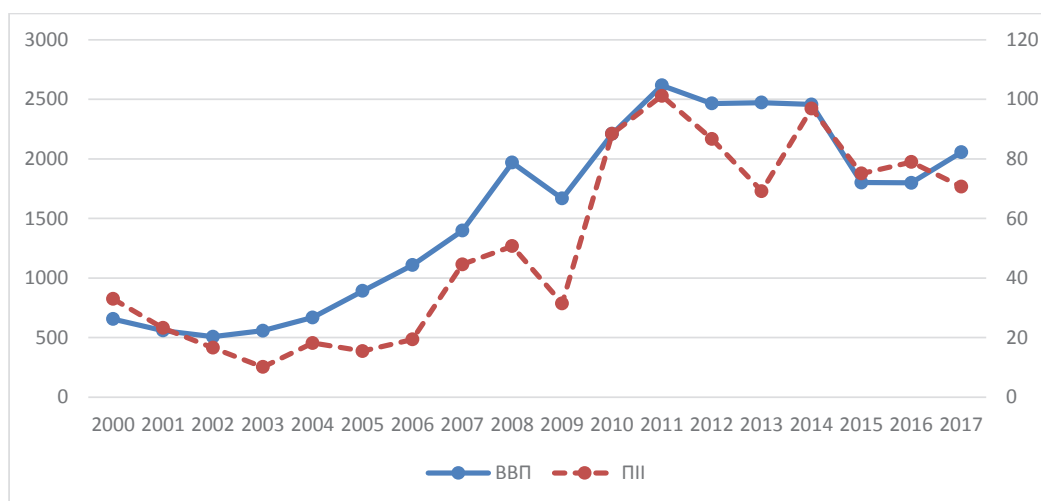

Рис. 1. Бразилія: співвідношення показників ВВП та ПІІ (млрд дол. США)

Джерело: побудовано автором за [11; 13; 14]

кої інфраструктури (транспорт, енергетика тощо) й зіграли значну роль в урбанізації та індустріалізації країни. Далі активний притік ПІІ в економіку Бразилії пов'язується з періодом 1955–1960 рр., коли урядом були запропоновані та впроваджені державні програми розвитку імпортозамінної промисловості й прискорення загального промислового розвитку країни за рахунок залучення іноземних інвестицій (наприклад, заснування виробничої зони «Манаус», що буде розглянуто далі). Промисловий сектор був основним одержувачем інвестицій до середини 90-х років минулого століття, а в 1996 р. його змінив сектор послуг за рахунок державних програм приватизації.

До державних реформ із приватизації і дерегулювання в 90-х роках минулого століття притоки ПІІ переважно були зосереджені у секторі виробництва – 66,8%, на сектор послуг припадало 29,3%, сільське господарство і гірничодобувну промисловість – 3,9%. У виробничому секторі можна виділити притоки ПІІ у хімічну промисловість (15,3% від загального притоку ПІІ), автомобільний сектор (13,5%), металургію (8,5%), у виробництво харчових продуктів (8,1%), виробництво машин і устаткування (6,3%) [12; 13]. Після введення в дію значних іноземних виробничих потужностей у країні зросла продуктивність праці, зазнали модернізації окремі регіони, змінився рівень заробітної плати (оскільки заробітна плата на цих підприємствах у 2,5 рази вище середнього показника у Бразилії) і, як наслідок, загальний рівень доходів.

Із другої половини 1990-х років майже 50% загального притоку ПІІ почали спрямовуватися в сектор послуг, що стало наслідком анонсованої приватизації та повільного зростання виробництва у цей період. Так, частка ПІІ у сектор телекомунікацій становила 20,5%, сектор фінансових послуг – 20,4%, сектор торгівлі – 15,4%, сектор електроенергетики – 11,3%. До 2000 р. частка сектору послуг у ПІІ збільшилася до 64%, а частка виробничого сектору знизилася до 33,7%, хоча галузі обробної промисловості, зокрема автомобільний, хімічний та металургійний сектори, виробництво електрообладнання, виробництво продуктів харчування, сектор телекомунікацій продовжували отримувати значні обсяги інвестицій. Тенденція до домінування сектору послуг у структурі ПІІ Бразилії зберігається й донині.

Незважаючи на важку економічну ситуацію в Бразилії, що склалася останніми роками, приплив ПІІ в деякі сектори обробної промисловості збільшується швидкими темпами, і серед них передусім можна виділити виробництво автомобілів (у 2017 р. ПІІ становили 6,6 млрд дол. США, або 8% від загального притоку ПІІ в країну). Серед промислового сектору також можна відзначити хімічну промисловість та виробництво продуктів харчування (з частками по 4% загального притоку ПІІ). Збільшення ПІІ в автомобільну промисловість Бразилії відображає підвищення конкурентоспроможності цього сектору і, відповідно, збільшення експорту цієї продукції. Завдяки притоку ПІІ в обробну промисловість відбулося і відбувається розвиток у країні транспортного машинобудування (насамперед автомобілебудування), верстатобудування. Щорічно Бразилія виробляє понад 1,5 млн автомобілів. Основними виробниками автомобілів у країні є фірми «Сканія», «Мерседес-Бенц» і «Фіат». Головним виробником автобусів є «Мерседес-Бенц». Країна зараз займає четверте місце у світі з будівництва морських суден, значні успіхи країни в авіабудуванні. Одним із пріоритетних напрямів розвитку економіки є точне машинобудування, зокрема

виробництво обчислювальної техніки. За випуском міні- та мікрокомп'ютерів Бразилія поступається лише США, Японії та ФРН. На ринку Бразилії присутні такі крупніші ТНК: IBM (США), Volkswagen (Німеччина), Fiat (Італія), Toyota (Японія), Nestlé (Швейцарія), Sony (Японія), Siemens (Німеччина), Dell (США) та ін. Бразилія була й залишається великим ринком збуту для цих компаній та їх подальших інвестицій.

На прикладі Бразилії можна побачити, що, згідно з принципами проведення «імпортозамінної політики» та відповідної стратегії дії філій ТНК на місцевому ринку, 40–80% потреб внутрішнього ринку в різних галузях задовольнялося за рахунок виробленої на цих підприємствах продукції, що дало можливість зекономити необхідну для країни іноземну валюту для оплати стратегічно важливих товарних груп імпорту. Програму «імпортозамінного виробництва» (хоча вона й мала певні недоліки) можна назвати державною програмою розвитку передових галузей обробної промисловості за принципом «пільги іноземним інвесторам в обмін на вимоги до іноземних інвесторів», і це дало можливість для Бразилії створити конкурентоспроможне виробництво товарів із орієнтацією спочатку на місцеві ринки, а згодом – на міжнародні. Бразильські підприємства з ПІІ також отримали можливість використовувати вже готову збутову мережу крупних іноземних компаній для здійснення продаж готової продукції. На прикладі Бразилії бачимо, що за дотримання необхідних (і в першу чергу це вимоги держави до діяльності іноземних інвесторів у країні з погляду обов'язкового використання новітніх технологій чи фактичний обмін цієї вимоги на низку пільг для нього) умов такий інструмент, як ПІІ, може підвищити загальний рівень конкурентоспроможності не тільки регіону країни, а й усієї держави і порівняно з іншими інструментами фінансування (іноземні позики, потоки короткотермінового капіталу) стає важливим і пріоритетним. Досвід латиноамериканських країн (Бразилія, Мексика, Аргентина) яскраво демонструє позитивний вплив ПІІ на структурну перебудову країн. Можна сказати, що структурна перебудова економіки латиноамериканських країн останні десятиліття, а саме збільшення частки сучасних передових галузей обробної промисловості на тлі зменшення ролі сировинних галузей й видобувної промисловості у цілому – є й буде залишатися надалі одним із найважливіших процесів, що визначатимуть економічне обличчя регіону. Найбільш дієві в даному разі впливи ПІІ на структурну перебудову Бразилії та Мексики.

Цікавим і важливим із погляду можливого використання для України є досвід Бразилії у залученні іноземного капіталу у вигляді створення промислових зон з експортним виробництвом. Одними з основних ефектів функціонування ВЕЗ (вільних економічних зон) у Бразилії є створення промислових підприємств, стимулювання експортного конкурентоспроможного виробництва в країні, стимулювання притоку зарубіжних інвестицій, сприяння збільшенню зайнятості в країні й у цілому підвищення рівня економічного розвитку країни. Найбільш ефективним прикладом дії є створення вільної економічної промислової зони, так званого промислового та технологічного парку «Манаус», що діє в країні понад 50 років і розповсюджується на цілий регіон країни. «Манаус» займає територію у 3,6 млн кв. км, об'єднує близько 3 тис підприємств і 22 галузі, на її території було створено 600 тис робочих місць. Щорічно на підприємствах

зони виробляється на 15 млрд дол. США готової продукції. Імпорт проміжної продукції в промислову зону для подальшої виробничої обробки чи зборки (різного роду деталі, вузли, компоненти) сягає 4 млрд дол. США. Близько 75% вартості промислової продукції «Манас» припадає на електронну та електротехнічну промисловість [8; 10].

Для залучення інвесторів, як іноземних так і національних, на території зони було введено низку податкових пільг, зняті щорічні обмеження імпорту (які періодично вводилися у Бразилії для інших імпортерів), створено міжнародний торговий порт «Манас». Серед основних податкових та фінансових пільг для іноземних інвесторів можна виділити такі [12; 13]: зниження податку на імпорт товарів, що будуть використані для подальшого виробництва промислових товарів усередині зони з подальшою реалізацією їх на внутрішньому ринку в інших районах країни; звільнення від податку на імпорт товарів, що будуть використані чи спожиті всередині зони; звільнення від податку на виробничу продукцію споживчого чи промислового характеру, що вироблена всередині зони; звільнення підприємств від сплати податку на прибуток на 10 років; звільнення підприємств від сплати податку на експорт; звільнення від податку на оборот товарів та послуг, що вироблені в інших штатах Бразилії і надходять до зони «Манас» для споживання всередині зони, промислового використання чи подальшої виробничої обробки на підприємствах промислової зони; звільнення від мита сировини, напівфабрикатів, вузлів тощо, що ввозяться в країну в режимі *drawback*, імпорт яких здійснюється для потреб експортоорієнтованих підприємств; виділення фінансових ресурсів на пільгових умовах (у тому числі пільгових кредитів) зі спеціального інвестиційного фонду зони для реалізації особливо важливих для країни проєктів, передусім проєктів високотехнологічного напрямку.

У Бразилії широке застосування мали виробничі вимоги як засоби регулювання іноземних інвестицій з урахуванням національних пріоритетів і напрямів розвитку економіки країни (хоча більшість із них зараз заборонена в рамках СОТ). Вони були спрямовані на перехід підприємств із ПП від статусу «зборочних підприємств» на основі низькокваліфікованої робочої сили до створення високотехнологічних підприємств практично повного циклу. Серед низки виробничих вимог можна виділити такі: встановлення певного рівня або відсотка експорту товарів та послуг, що виробляються на підприємствах з іноземним капіталом; установа певного рівня або відсотка внутрішнього вмісту продукції на підприємствах з іноземним капіталом; придбання, використання та надання переваги товарам і послугам, зробленим або купленим на території країни; прив'язка вартості й обсягу імпорту продукції до вартості й обсягу експорту продукції або обсягу іноземних грошових надходжень; обмеження вартості й обсягу збуту товар вартості й обсягів і послуг іноземного інвестора на території країни або прив'язка обсягу й вартості цих продаж з обсягом та вартістю експорту чи виручкою в іноземній валюті (експорт повинен був становити 30–50% від загальних продажів); вимоги до трансферу технологій або складності виробничого процесу [12].

Сучасний інвестиційний режим Бразилії характеризується більшою відкритістю для іноземного капіталу, ніж два десятиліття тому. Показник індексу обмежень прямих іноземних інвестицій ОЕСР у Бразилії становить 0,10 (середній показник по країнах ОЕСР – 0,07). Але, незважаючи на загальний лібе-

ральний курс уряду країни щодо іноземних інвесторів, протягом останніх років було прийнято низку заходів, спрямованих на посилення державного контролю над інвестиційною діяльністю й уведення обмежень для іноземного капіталу. Так, згідно з даними ЮНКТАД [16], серед останніх обмежень щодо діяльності іноземних інвесторів можна виділити: обмеження на продаж земель сільськогосподарського призначення іноземним інвесторам і будь-яким підприємствам із часткою іноземного капіталу понад 50%; обмеження за розміром територій, що знаходяться у власності іноземних інвесторів (не повинні перевищувати 25% від загальної площі муніципального округу); обмеження на іноземну участь у компаніях, що надають послуги зі страхування, тощо. Бразилія зберігає державний контроль (де заборонена участь іноземних інвесторів) над значною кількістю підприємств у таких сферах, як електроенергетика, видобуток вуглеводнів, портові послуги, фінансові послуги, транспорт і охорона здоров'я.

У Бразилії діє державна програма підтримки інвестицій PSI (Programa de Sustentação do Investimento), яка спрямована сприяти іноземним інвесторам у сфері розроблення та впровадження інноваційних технологій [12]. Згідно із цією програмою, надаються податкові пільги іноземним інвесторам в обмін на створення нових робочих місць. Найбільший динамізм у збільшенні робочих місць демонструють підприємства з іноземним капіталом у технологічних галузях виробництва, а саме у виробництві автомобілів, електропобутової та електронної техніки. Основними складниками Програми є: створення необхідної інфраструктури, що дає змогу координувати проєкти в інноваційних галузях та їх негайне впровадження у виробництво; модернізація виробничих кластерів із метою їх орієнтації на виробництво продукції з високою доданою вартістю, створення висококваліфікованих робочих місць, підвищення професійного рівня працівників у нових високотехнологічних галузях. Стратегія із залучення ПП спрямована на індустріальний розвиток Бразилії, а саме: посилення науково-технічної бази та сприяння дослідженням; поліпшення взаємодії між учасниками науково-технічної діяльності з метою оптимізації використання ресурсів, прискорення обміну досвідом; розширення практики стимулювання дослідних проєктів за рахунок виділення бюджетних грантів; концентрація зусиль на відновленні технологічних ланцюжків для розвитку соціально значущих галузей у промислово розвинених регіонах. У 2016 р. за підтримки президента Бразилії Мішеля Темера була представлена Програма інвестиційних партнерств, яка включає 34 інвестиційні проєкти.

Окрім позитивних ефектів від надходження ПП економіки країн-реципієнтів можуть стикнутися з низкою проблем. Так, для країн, що розвиваються, швидкі і нестійкі грошові вливання (у першу чергу портфельні інвестиції), які супроводжують великі потоки ПП, можуть викликати проблеми в короткостроковій перспективі, пов'язані з коливанням курсу національної валюти, що може призвести до сильних інфляційних процесів в економіці. Якщо такі потоки капіталу не регулювати, то вони можуть погіршити чи перешкоджати довгостроковому зростанню і розвитку (разом із політичною корупцією, обтяжливими податковими кодексами і непослідовною фіскальною і монетарною політикою), як це було у Латиноамериканському регіоні в минулому. Вхідні потоки (особливо короткострокові) капіталу виявилися проблематичним і для Бразилії на основі

Таблиця 2

Найбільші «транслатінас» за обсягом продажів (2016 р., млн дол. США)

№	Компанія	Країна	Галузь	Продажі
1	Petrobras	Бразилія	Нафтогазова	130171
2	PDVSA	Венесуела	Нафтогазова	102500
3	Vale	Бразилія	Гірничодобувна	55014
4	América Myvil	Мексика	Телекомунікації	47900
5	Grupo JBS-Fr iboi	Бразилія	Харчова	32944
6	Odebrecht	Бразилія	Будівництво	32325 7
7	Gerdau	Бразилія	Металургія	18876
8	FEMSA	Мексика	Виробництво напоїв	14502
9	Cencosud	Чилі	Торгівля	13971
10	Cemex	Мексика	Цементна	13546

Джерело: складено за [5; 13; 14]

досвіду кризових 1994–1998 рр. із трьох причин [1, с. 242–254]. По-перше, зміцнюючи національну валюту, вони можуть мати негативний вплив на експорт. Це пов'язано з тим, що продукти і послуги в Бразилії стають відносно дорожчими для зарубіжних країн, тоді як валюта країни зміцнюється у вартості. Ураховуючи той факт, що експорт Бразилії становить близько 15% від загального обсягу ВВП, то будь-яке його скорочення через підвищення курсу національної валюти негативно позначиться на зростанні ВВП. По-друге, надмірні іноземні інвестиції можуть призвести до перегріву економіки і збільшення інфляційного тиску, що не раз уже відбувалося у Бразилії. На тлі інфляції чи інфляційних очікувань іноземні інвестори легко втрачають впевненість і починають швидко виводити свої капітали з Бразилії. Крім того, надмірна інфляція може виступати основною перешкодою на шляху зростання внутрішнього попиту і ВВП. По-третє, країни, що розвиваються, часто зазнають труднощів у результаті великого припливу капіталу, тому що їм важко адаптуватися до швидкого зростання вартості кредитів, цін на активи і попиту. Для того щоб найбільш ефективно розподіляти іноземний капітал, Бразилії, як і іншим країнам регіону, треба й надалі розвивати й удосконалювати фінансовий сектор, у тому числі з регуляторного погляду, застосовувати різні методи регулювання короткострокових капіталів, що супроводжують ПІІ, займатися підвищенням бізнес-інновацій та політичної прозорості.

Важливим показником зростання економічної міцності країн Латинської Америки, у тому числі Бразилії, на тлі надходження ПІІ у значних розмірах стало зміцнення національного капіталу. Посилення конкуренції на національних ринках країн через присутність іноземних компаній спонукає національні фірми працювати ефективніше, щоб не втратити конкурентні позиції й своє місце на ринку. З початку третього тисячоліття відбуваються активні процеси становлення латиноамериканських ТНК, так званих «транслатінас» (ТЛК), які ще недавно були лідерами лише у себе в країні, але зараз розширили свої операції на весь Латиноамериканський регіон, зробивши його єдиним ринком (вони отримали 600-мільйонний ринок для збуту своєї продукції, який сформований однаковими культурними потребами). Якщо раніше «транслатінас» діяли тільки в сировинній сфері, то зараз крупніші із цих ТНК діють у різних галузях (табл. 2).

У Бразилії сформувалася велика група потужних місцевих компаній, які в низці випадків стали тіснити зарубіжні ТНК, що десятиліттями панували на латиноамериканських торгових і фінансо-

вих ринках. Так, якщо в 2000 р. з 500 найбільших бізнес-структур регіону понад 50% контролювалися іноземним капіталом, то вже до 2016 р. цей показник знизився до 25%.

Таблиця 3

Розподіл 500 найбільших «транслатінас» за країнами

№	Країна	2005 рік	2016 рік
1	Бразилія	204	234
2	Мексика	138	118
3	Чилі	54	64
4	Аргентина	36	32
5	Колумбія	30	26
6	Перу	12	22
7	Венесуела	11	3
8	Еквадор	5	3
9	Коста-Ріка	4	3
10	Уругвай	2	2

Джерело: складено за [13; 14]

У розрізі латиноамериканських країн бачимо, що за кількістю «своїх» ТЛК лідирують Бразилія і Мексика (табл. 3). На їхню частку в 2016 р. припадало 340 з 500 найбільших «транслатінас», або 68%.

Безумовним латиноамериканським лідером із вивозу капіталу є Бразилія. Якщо в 2001 р. прямі закордонні інвестиції Бразилії становили близько 50 млрд дол. США, то в 2007 р. цей показник більше ніж подвоївся, а до початку 2016 р. виріс у чотири рази. Характерно, що бразильські ТЛК (на відміну від багатьох корпорацій інших країн) у розпал світової кризи не тільки не знижували темпів зовнішньої експансії, а й енергійно нарощували свою присутність на світових ринках. Прикладами успішної й високотехнологічної ТЛК є Petrobras – найбільша в Латинській Америці і п'ята у світі інтегрована енергетична компанія, що має виробничі та комерційні інтереси в 28 країнах, а також Embraer – один із провідних світових виробників комерційних літаків, що поступається лише Boeing і Airbus і ділить третє й четверте місце з канадською компанією Bombardier. Таким чином, розширюючи свою діяльність у регіоні, ТЛК об'єднують латиноамериканські економіки в єдине ціле не тільки за географічним принципом, а й на основі розгалужених корпоративних, торгових, фінансових та виробничих зв'язків у різних сферах господарства. Глобальні ТНК і надалі продовжать інвестувати, але водночас регіон повинен підтримувати розширення класу процвітаючих «транслатінас», щоб повторити й адаптувати свої успішні

бізнес-моделі, а також моделі іноземних країн-інвесторів по всій Латинській Америці.

Висновки. Як підсумок зазначимо, що потенційно прями іноземні інвестиції та ТНК можуть мати значний позитивний вплив на прискорення економічного зростання і робити реальний внесок в економіку країни, що приймає ПІІ. Це залежить від багатьох чинників, серед яких – рівень економічного розвитку країни, можливість ТНК організувати високоприбуткове підприємство, інвестиційний клімат у країні тощо. Найбільш бажані для країни так звані «якісні» інвестиції, тобто інвестиції, які мають тісні зв'язки з внутрішнім сектором економіки, із сильною експортною орієнтацією чи сильним ефектом поширення технологій чи знань. За сприяння ТНК можуть бути полегшені та прискорені процеси формування ринкового середовища, здійснення необхідних структурних зрушень в економіці країни, що приймає інвестиції, може бути проведена модернізація певних галузей промисловості.

Незважаючи на позитивні ефекти від залучення ПІІ, вони не є панацеєю від усіх проблем. Більше того, значна залежність від таких інвестицій може створити додаткові загрози для реалізації регіональних відтворювальних процесів, оскільки відсторонення національних та регіональних суб'єктів від управління регіональним розвитком на користь ТНК не може сприяти стійкому розвитку регіону на основі внутрішніх ціннісних установок, і неминуче призводить до зниження національного суверенітету. Тому будь-який позитивний вплив на регіональне відтворення від залучення ПІІ стає можливим тільки за умови проведення сильної національної економічної політики і залучення інвестицій відповідно до чітко визначених національних пріоритетів.

Хоч багато економістів указують на ПІІ як на одне з найважливіших джерел модернізації економіки, однак практика багатьох зарубіжних країн показує, що навіть значне надходження іноземного капіталу не гарантує високих та сталих темпів економічного зростання. Підтвердженням цього є досвід таких великих країн, як Бразилія, Мексика й Аргентина. Протягом останніх десятиліть вони входили у двадцятку країн – основних реципієнтів ПІІ, однак, незважаючи на залучення значних обсягів іноземного капіталу, їхній економічний розвиток протягом багатьох років залишається вкрай нестабільним. Після економічного підйому щораз спостерігається нове падіння обсягів ВВП або зниження темпів його зростання до мінімального рівня. Крім того, значна частина економіки багатьох латиноамериканських країн перебуває під контролем іноземних корпорацій, які впливають на ситуацію в їхній економіці й політичній сфері. Висока залежність від неконтрольованих потоків іноземного капіталу (передусім короткострокових), а також інтересів ТНК стала однією з найважливіших причин періодичних криз, що відбуваються у цих країнах.

В історії економічного розвитку латиноамериканських країн, зокрема Бразилії, накопичено багатий досвід залучення іноземних інвестицій, його аналіз і використання може бути корисним під час обґрунтування методів і організації державної інвестиційної політики в Україні. Проблема залучення іноземних інвестицій в українську економіку існує багато років і продовжує зберігати свою актуальність дотепер. Незважаючи на активізацію діяльності іноземних інвесторів в економіці України, у трансформаційний період країна програє конкуренцію багатьом державам за обсягами залученого іноземного капіталу. Під-

вищується практична значущість проблеми дослідження впливу іноземного сектору на найважливіші макроекономічні показники країни й обґрунтування ефективної державної інвестиційної політики, яка дасть змогу значною мірою збільшити віддачу іноземних інвестицій та їх внесок у приріст ВВП країни, поліпшити якість управління інвестиційними процесами, створити додаткові економічні стимули для підприємництва.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кузнецова Н.В. Міжнародні валютно-кредитні та фінансові відносини: контроль за рухом капіталу у сучасному світі. Київ : Київський університет, 2008. 446 с.
2. Кузнецова Н.В. Контроль, лібералізація та регулювання руху капіталу у сучасному світі. Київ : Київський університет, 2011. 396 с.
3. Прасад Є., Раджан Р., Субраманян А. Иностранный капитал и экономический рост. URL: <http://www.idea-magazine.com.ua/archive/7768/makro/7792.html> (дата звернення: 03.10.2014).
4. Alfaro L., Areendam C., Kalemli-Ozcan S., Selin S. FDI and Economic Growth : The Role of Local Financial Markets. *Journal of International Economics*. 2003. № 61(1). P. 512–533.
5. Brazil: Market Overview-2018. URL: <https://www.export.gov/article?id=Brazil-Market-Overview> (дата звернення: 05.03.2019).
6. Brazil: Foreign Investment, 2018. URL: <https://en.portal.santandertrade.com/establish-overseas/brazil/foreign-investment> (дата звернення: 12.03.2019).
7. Carkovic M., Levine R. Does foreign direct investment accelerate economic growth? URL: <http://worldbank.org/research/conferences/financialglobalization/fdi.pdf> (дата звернення: 21.04.2017).
8. For Brazil foreign investment may be too much of a good thing, 2018. URL: <http://fordhampoliticalreview.org/for-brazil-foreign-investment-may-be-too-much-of-a-good-thing/> (дата звернення: 05.02.2019).
9. Foreign Direct Investments Down in Brazil, 2018. URL: <http://riotimesonline.com/brazil-news/rio-business/foreign-direct-investments-down-in-brazil/> (дата звернення: 22.03.2019).
10. Hennings, K., Mesquita, M. Capital flows to the Brazilian economy: 2003–2007. URL: <http://www.bis.org/publ/bppdf/bispap44f.pdf> (дата звернення: 20.02.2018).
11. International Monetary Fund. Data and Statistics: Brazil, 2018. URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2018> (дата звернення: 15.03.2019).
12. Investment Policy in Brazil: Performance and Perceptions, 2008. URL: http://www.cuts-ccier.org/pdf/Investment_Policy_in_Brazil-Performance_and_Perceptions.pdf (дата звернення: 22.12.2018).
13. Stock of Foreign Direct Investment in Brazil. Banco Central do Brasil, Department of Economics, 2018. URL: <http://www.bcb.gov.br> (дата звернення: 10.04.2019).
14. The Outlook for Foreign Direct Investment in Brazil. ITAY BBA. Annual Report, 2018. URL: <https://www.itau.com.br/itaubba-es/analisis-economicos/publicaciones/macro-vision/the-outlook-for-foreign-direct-investment-in-brazil> (дата звернення: 03.10.2018).
15. The World Bank. Open Date. Brazil, 2017–2018. URL: <http://data.worldbank.org/brazil> (дата звернення: 02.12.2018).
16. World Investment Report. Investment and new industrial policy. UNCTAD, 2018. URL: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2018overview_ru.pdf (дата звернення: 11.04.2019).

REFERENCES:

1. Kyznietsova N.V. (2008). Mezhdunarodnyye valyutno – kreditnyye ta finansovyye otnosheniya: control za rukhom kapytale u suchasnomu svyty [International monetary and financial relations: capital controls in the modern world]. Kyiv : Kiyevskiy universitet. [in Ukrainian]
2. Kyznietsova N.V. (2008). Control, liberelizacija ta regulyuvannya za rukhom kapytale u suchasnomu svyty [Control, liberalization and regulation or capital flows in the modern world]. Kyiv : Kiyevskiy universitet. [in Ukrainian]
3. Alfaro L., Areendam C., Kalemli-Ozcan S., Selin S. (2003). FDI and Economic Growth : The Role of Local Financial Markets. *Journal of International Economics*, 61(1), 512–533.
4. Banco Central do Brasil, Department of Economics (2018). Stock of Foreign Direct Investment in Brazil. Retrieved from: <http://www.bcb.gov.br> (accessed 10 April 2019).

5. Brazil – Market Overview (2018). Retrieved from: <https://www.export.gov/article?id=Brazil-Market-Overview> (accessed 5 March 2019).
6. Brazil: Foreign Investment (2018). Retrieved from: <https://en.portal.santandertrade.com/establish-overseas/brazil/foreign-investment> (accessed 12 March 2019).
7. Carkovic, M., Levine R. (2002). Does foreign direct investment accelerate economic growth? Retrieved from: <http://worldbank.org/research/conferences/financialglobalization/fdi.pdf> (accessed 21 April 2017).
8. For Brazil foreign investment may be too much of a good thing (2018). Retrieved from: <http://fordhampoliticalreview.org/for-brazil-foreign-investment-may-be-too-much-of-a-good-thing/> (accessed 5 February 2019).
9. Foreign Direct Investments Down in Brazil (2018). Retrieved from: <http://riotimesonline.com/brazil-news/rio-business/foreign-direct-investments-down-in-brazil/> (accessed 22 March 2019).
10. Hennings, K., Mesquita, M. (2008). Capital flows to the Brazilian economy: 2003–2007. Retrieved from: <http://www.bis.org/publ/bppdf/bispap44f.pdf> (accessed 20 February 2018).
11. International Monetary Fund. Data and Statistics. Brazil (2018). Retrieved from: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2018> (accessed 15 March 2019).
12. Investment Policy in Brazil: Performance and Perceptions (2008). Retrieved from: http://www.cuts-ccier.org/pdf/Investment_Policy_in_Brazil-Performance_and_Perceptions.pdf (accessed 22 December 2018).
13. ITAY BBA. Annual Report. The Outlook for Foreign Direct Investment in Brazil (2018). Retrieved from: <https://www.itau.com.br/itaubba-es/analisis-economicos/publicaciones/macro-vision/the-outlook-for-foreign-direct-investment-in-brazil> (accessed 3 November 2018).
14. Prasad A., Radgan R., Sybramanyan A. Foreign capital and economical growth. Retrieved from: <http://www.idea-magazine.com.ua/archive/7768/makro/7792.html> (accessed 3 October 2014).
15. The World Bank. Open Date. Brazil (2017-2018). Retrieved from: <http://data.worldbank.org/brazil> (accessed 2 December 2018).
16. UNCTAD (2018). World Investment Report. Investment and new industrial policy. Retrieved from: http://unctad.org/en/Publications_Library/wir2018overview_ru.pdf (accessed 11 April 2019).

*Стаття надійшла до редакції 15.11.2019.
The article was received 15 November 2019.*